

Van der Wielenlezing 2018 – De kracht van de grens.

Sprekers: Ahmed Marcouch en Oeds Westerhof.

**Oeds Westerhof – Directeur Mienskip en Erfskip
Leeuwarden Fryslân 2018**

Gemeinschaft en Gesellschaft

Mijn ouders vonden elkaar in de wederopbouw, waarin iedere zuil streefde naar toegankelijk onderwijs voor iedereen. Ik heb daarvan geprofiteerd. Als eerste in mijn familie rondde ik een universitaire opleiding af. Nu behoor ik tot de groep 'White Male Privileged' vijftigplussers. Een bevoorrecht mens met toegang tot bestuurskamers van heel verschillende maatschappelijke sectoren. Ik ben ervaringsdeskundige in de formele organisatie van de samenleving, de Duitse socioloog Tönnies noemde het Gesellschaft. Een begrip dat hij stelt tegenover Gemeinschaft, de manier waarop mensen informeel samenleven.

Modernisme en de markt

Onze Gesellschaft, de ordening van onze samenleving is grotendeels geënt op het modernisme: een heldere verdeling van de samenleving in bestuurslagen. In de werkorganisatie voeren specialisatie en efficiëntie de boventoon. Het individu heeft zich te voegen naar het systeem. Zowel bij de uitvoerders in het systeem (zoals artsen, onderwijzers, rechters), als de gebruikers van het systeem (zoals leerlingen, patiënten, bijstandsgerechtigden).

Het neoliberalisme legde in de tachtiger jaren een nieuwe metafoor over die modernistische samenleving: de markt. De samenleving als spel van vraag en aanbod. Gevolg: ieder maatschappelijk proces krijgt een financiële waarde, elke handeling is een meetbare prestatie. Organisaties met financiële schema's en modellen als corebusiness gedijen goed in deze samenleving: banken, verzekeraars en accountants. De techniek geeft hen een sterke positie. Boeren, onderwijzers, thuiszorgmedewerkers voelen zich slaven van de spreadsheetbouwers.

De rationele ordening van de samenleving, gebaseerd op modernisme en markt, faalt op vele fronten. We vangen dat deels op met hulpstructuren zoals wijkteams en brede scholen. Deels kunnen we dit falen niet opvangen. Een deel van de samenleving plaatst zichzelf buiten het systeem. Mits marginaal, worden ze getolereerd. Een ander deel voelt zich buiten het systeem geplaatst. Ze kennen armoede, lijden onder de gevraagde flexibiliteit en ervaren teveel complexiteit om hun leven op orde te houden. Deze drop-outs proberen we binnen het systeem te houden met bijvoorbeeld schuldhelpverlening en intensieve zorgprogramma's. Vaak lukt dat niet.

Rapportages

Sinds 2012 werk ik voor Leeuwarden–Fryslân 2018, de jury roemde bij de toekenning onze holistische benadering. Desondanks maakten we direct een businessplan, passend bij de Gesellschaft. Voorzien van de onvermijdelijke prestatie-indicatoren en een fijnmazige

begroting. Ieder kwartaal maken we een uitgebreide kwartaalrapportage die aan meerdere bestuursafdelingen wordt besproken. Er zijn meer functionarissen bezig met het formeel bewaken van de voortgang, dan formeel zijn aangesteld voor de realisatie.

Veel voortgangsbewakers zijn inhoudelijk niet deskundig en gebruiken dus parameters die onvermijdelijk focussen op het proces. Succesvol willen zijn in de Gesellschaft, betekent geen fouten maken in het proces. Niet afwijken van wat ooit is vastgelegd. En is dat wel nodig, informeer dan iedere betrokken functionaris vooraf. Te grote afwijkingen worden onbarmhartig afgestraft, het proces is heilig en daarmee de procesbewaker ook. Het LF2018-succes in het universum van Gesellschaft wordt bepaald door het halen van prestatie-indicatoren binnen de gestelde randvoorwaarden.

Kracht van de Gemeinschaft

Ik heb het Friese dorpsleven nog gekend, voordat God er verdween. Bij LF2018 zochten we de waarden van de door Geert Mak beschreven samenleving: de kracht van de Gemeinschaft. We vonden een centraal thema: Iepen Mienskip.

Mienskip heeft niets met volksraad te maken, het is een manier van samenwerken. Een brede groep van heel verschillende initiatiefnemers die, met ondersteuning, boven zichzelf uitstijgt. Dat is gelukt, met een rijker en breder programma dan we ooit konden denken. Het hoofdprogramma groeide van veertig naar ruim zestig projecten, opgedeeld in bijna 200 subprojecten. Daarnaast zijn er nog 300 projecten, waarvoor we inhoudelijk en financieel geen verantwoordelijkheid dragen. Vaak kleinschalige initiatieven die soms vrolijk uit de hand lopen.

Verbindingen

'Iepen' nemen we serieus, het moet verder gaan dan 'lekker bezig zijn in eigen kring'. Dus zijn er verbindingen met nationale en internationale partners. Veel projecten raken de gezonde aarde. Succesvolle initiatieven gericht op een duurzame toekomst. Mienskip wordt serieus genomen, iedereen kan meedoen. Dus ook kinderen die normaal de toegang tot culturele activiteiten missen. Speciale programma's begeleiden pas gearriveerde nieuwkomers als vrijwilligers.

Zo'n 30.000 mensen zijn actief betrokken bij de LF2018 activiteiten. De Gemeinschaft toont zijn kracht. Maar ik ben bezorgd over de afstand tussen de Gesellschaft en de Gemeinschaft. Waar registreren we de lach van duizenden kinderen? Waar noteren we de persoonlijke groei van de mensen die werken aan de projecten? Hoe bepalen we de waarde van het burgerinitiatief? Hoe waarderen we bestuurders die buiten de kaders oplossingen durven zoeken? Waar is de spreadsheet voor liefde, trots en poëzie?

Aansluiting ontbreekt

De Nederlandse samenleving scoort hoog op individueel geluk. Over de staat van de samenleving zijn we minder positief. Die onvrede komt voort uit het niet meer op elkaar aansluiten van Gemeinschaft en Gesellschaft. De metaforen van modernisme en markt zijn uitgewerkt. We hebben behoefte aan nieuwe perspectieven en nieuwe ordeningsprincipes. Een nieuwe metafoor voor de inrichting van onze samenleving, gebaseerd op de zorg voor onze aarde en de zorg voor elkaar. Een ordening die de inzet van mensen voor die zorg

waardeert. Zo'n samenleving waardeert een vrijwilliger in een hospice meer dan de jurist die een slimme belastingconstructie verzint. De burger is dan geen consument van collectieve voorzieningen, maar een actieve contribuant. Democratie is dan niet winnen van de wedstrijd om de meeste stemmen, maar een uitdaging om er samen uit te komen. De Gesellschaft is dan zo geordend, dat de Gemeinschaft ze begrijpt.

LF 2018 geeft ruimte aan en toont waardering voor initiatieven die mensen nemen. Binnen alle beperkingen die we kennen. Het is die waardering die mensen boven zichzelf doet uitstijgen. 2018 is niet de eindstreep, 2018 is pas het begin.

Oeds Westerhof

Van der Wielenlezing 2018

Ahmed Marcouch – Burgemeester Arnhem

Grenzen stellen en grenzen slechten

Ik ben over de grens naar Nederland gekomen, ken 'de kracht van de grens'. Wie de grens is overgestoken heeft kostbare ervaring opgedaan met het vermogen tot inleving. Maar de grens oversteken kan alleen als die grens er is. De overheid moet grenzen stellen zodat burgers de ruimte krijgen om elkaar op te tillen. Daarnaast moet de overheid grenzen slechten om ons te bevrijden uit zelf opgetrokken muren die onszelf gevangen houden in ons eigen zelfbeeld. Die grenzen heten angst en superioriteitsgevoel. Ze lijken tegenstrijdig, maar zijn broertjes, met identiteit en discriminatie als ouders.

Norm stellen

In de Amsterdamse wijk Nieuw-West klommen twee moeders op de zeepkist om hun buurtgenoten in beweging te brengen voor een kindervriendelijke wijk. Dat gebeurde na anderhalf jaar dag in dag uit strakke grenzen stellen aan wangedrag van jeugdbendes. Dat is overheidstaak één, doen wat mensen in hun eentje niet kunnen: de norm stellen. Onze samenleving vaste grond onder de voeten geven. Hier begint het mee.

Daarna volgt de tweede overheidstaak: komen tot een echte samenleving waar mensen elkaar helpen. Zoals mensen doen die samen in hetzelfde schuitje zitten. Als op het bovendek van het schip de mensen zich omhoog werken, maar het benedendek aan hun lot overlaten, dan zinkt het hele schip. Want als het benedendek in ademnood verkeert, zoeken deze reizigers de hulp van het bovendek. Zit dat dicht, dan slaan ze gaten in de scheepswand, op zoek naar lucht. De gesloten grenzen tussen boven- en benedendek lijken het eigenbelang te dienen, maar leiden uiteindelijk tot de ondergang. Zo moeten landsgrenzen wel het verkeer van vluchtelingen en reizigers reguleren, maar een land niet hermetisch afsluiten; dat zou het einde van Nederland betekenen.

Optillen

Grenzen stellen moet, zodat iedereen zich loyaal verklaart aan het goede. Elkaar optillen in plaats van elkaar naar beneden trekken, je vrijheid zoeken en toch contact houden met je afkomst. Als de sterke

overheid grenzen stelt door het foute te bestraffen en het goede te laten winnen, dan krijgen onze instituties de positie om het goede aantrekkelijk te maken. Daartoe zijn zij op aard.

Naast het stellen van grenzen, moet een overheid grenzen slechten. Dat is de echte uitdaging. Bij het organiseren van een goede samenleving stuit een overheid namelijk op twee akelige grenzen: angst en ons gevoel van eigen superioriteit. De angst om eigen identiteit te verliezen en in reactie daarop 'Ons Soort Mensen' superieur te verklaren, met alle gevaren voor discriminatie van dien.

Zoals de Amsterdamse Kinkerbuurt, een volkswijk waar Holleeder zijn partners in crime vond. Nu zijn er hipsters en expats, Engels is de voertaal, internationale bladen liggen op tafel. Toch zijn Marokkaanse en Turkse Nederlanders de gevestigde politieke partijen niet dankbaar voor de verbeteringen in de buurt. Ze beamen dat het is verbeterd, maar niet voor hen. Zij voelen zich niet langer thuis in deze wijk en missen de verdwenen halal slagers. Een vergelijkbare ervaring als die van de Nederlandse Nederlanders toen de gastarbeiders en hun nazaten zich vestigden in de volkswijken. 'Wij zijn verhuisd zonder dat wij verhuisd zijn'. Dit maakt mensen bang, onzeker en boos. Er ontstaat een ooit zo on-Nederlandse hang naar eigen identiteit waarmee de ene groepering zich wil onderscheiden van de andere.

Vrijheid

In antwoord op deze angst en onrust moet de overheid de waarde van onze waarden laten zien.

Vrijheid, gelijkheid en broederschap met kracht uitdragen. Het gevoel onder de huid krijgen dat de vrijheid van de één ook de vrijheid van de ander is. Moslims krijgen de vrijheid, maar horen die ook te geven aan joden. Joden krijgen de vrijheid, maar horen die ook te geven aan vluchtelingen. Vluchtelingen krijgen de vrijheid, maar horen die ook te geven aan homo's.

Een grens is geslecht wanneer homoseksuele vluchtelingen hun regenboogvlag uitlenen aan moslimvrouwen, die hun lotgenoten willen bevrijden uit huiselijke gevangenschap. Zoals vorig jaar gebeurde op internationale vrouwendag. Vluchtelingen die niet alleen opkomen voor hun eigen vrijheid, maar ook voor die van anderen.

Het kán, daarom moet het. Hieruit blijkt ook het fenomeen dat mensen meerdere identiteiten hebben. Wij kunnen zowel homo, vluchteling als vrouw zijn. Of Marokkaans, Nederlands en burgemeester. De veelheid aan identiteiten maakt juist sterk, zoals een boom sterk is dankzij de breed vertakte wortels. Laat niemand je identiteiten afpakken, ook politici niet. Bomen met afgetakte wortels verliezen hun functie voor hun omgeving, zij kunnen mensen geen schaduw en voedsel meer bieden. Koester de breed vertakte identiteit en zet deze in om bij te dragen aan onze samenleving.

Het superioriteitsgevoel is een grens waar wij echt vanaf moeten. Het weerhoudt ons van oprecht contact, is een bron voor discriminatie en zelfs een factor bij extremisme. Vrijwel iedereen is opgevoed met het idee van Ons Soort Mensen: 'wij zijn anders; wij zijn beter'. Deze boodschap komt niet groots en eenmalig, maar juist terloops en alledaags vanaf de babytijd. Het vergt behoorlijk veel opvoeding om die angel eruit te halen; om mensen te leren waarderen om wat zij feitelijk kunnen en hoe zij zich gedragen.

Pedagogische wijk

Mijn ideaal is de pedagogische wijk, waarin de hele buurt meedoet bij deze opvoeding. Met daarin een belangrijke taak voor de bibliotheek, een onderschatte zegen voor de buurt. Wat zou ik de wijkbibliotheek graag dagelijks van acht tot acht geopend zien, als klooster, anker en huiskamer van de buurt. Dat kan als de buurthuizen bij de bibliotheken intrekken. Ouders staan er bij de opvoeding niet alleen voor. Laten wij hen omringen met mede-opvoeders: overheid en politie, school en welzijnscentrum, als bibliotheek. De overdracht van onze moraal, daar gaat het over. Van onze waarden voor vrijheid, gelijkheid en broederschap. Over democratie, vrijheid van meningsuiting en zorgen voor elkaar. Het vergt veel opvoeding en vorming om je grenzen te verruimen. Het klopt wat de Afrikanen zeggen: 'it takes a village to raise a child.'

Ahmed Marcouch

Van der Wielenlezing 2018

De reacties vanuit de aanwezigen:

Hans van der Veen, directeur bibliotheek Leeuwarden/Midden Friesland:

"De door Marcouch geschetste rol van de bibliotheek in de wijk klinkt mij als muziek in de oren. Dit is de definitie van bibliotheek anno 2018, als huiskamer van gemeenschap."

Auke Kunnen, Humanitas Leeuwarden:

"Wij zijn onlangs bewust verhuisd naar de bibliotheek. We zien in de samenwerking met de bibliotheek overeenkomsten op het gebied van bijvoorbeeld eenzaamheid en laaggeletterdheid. Er zijn grote raakvlakken en we zien nu al dat er een bijzondere synergie begint te ontstaan."

Alice Venninga, Stichting Het Kopland:

"Het samen leven verbindt beide lezingen. Daar zijn we allemaal voorstander van. Samen kan ook het risico inhouden dat je elkaar uitsluit. 'Wij' gaat ook automatisch over 'zij. Hoe ga je daar in wijsheid mee om?"

Hester Plomp, Stichting Scala

"In Ooststellingwerf zit het Friesland College, welzijn, vluchtelingenwerk en het jongerencentrum in hetzelfde gebouw waar ook veel ouders met kinderen komen. Dan krijg je verbindingen. Dat begint met elkaar leren kennen. Samen activiteiten doen, elkaars cultuur leren kennen en begrip voor elkaar krijgen."

Inleider Ahmed Marcouch:

"We moeten ons wel inspannen, elkaar aanspreken. We zijn allemaal opvoeders, in de polarisatie wordt nog heel weinig gesproken over de manier van opvoeden. Wat we onze kinderen meegeven, past dat nog wel bij deze tijd? Als je kinderen meegeeft dat wat wij anders, dus beter zijn, dan krijg je ook confrontaties in de klas. Je moet kinderen ook meegeven dat anderen anders denken en dat dit ook goed is. Ik merk dat het onderwijs hier ook niet op voorbereid is. Docenten raken in paniek en dat leidt weer tot confrontaties met schoolleiding en ouders. Dat moet je doorbreken en daar heb je ambassadeurs voor nodig."

Inleider Oeds Westerhof:

"Bij de Mienskip ligt op de loer: lekker samen, dan blijft het lekker samen. Daar moet je voortdurend alert op zijn. Wie nodig je voor welke klus uit. Daarom hebben het in LF2018 het woord 'iepen' ook zo nadrukkelijk bij staan."

Anke Huizenga, ZuidoostZorg:

“Wij organiseren de zorg al negen jaar anders. Als je medewerkers echt invloed geeft, bouw je andere gemeenschappen in de eigen organisatie met andere verhoudingen. Dat betekent voor een bestuur ook loslaten. Je moet processen laten gaan. Dat kan ook overal in andere gemeenschappen. En als er wij/zij ontstaat, dan stel je de interessevraag. Vragen stellen, bespreekbaar maken. Maar loslaten is wel een nieuw leerproces.”

Joost van Bodegom, oud-burgemeester Opsterland:

“Loslaten heeft ook te maken met vertrouwen. Je hoeft niet alles te weten. Als je jezelf niet vertrouwt, kun je ook niet loslaten. Hoe maak je vrienden? Door zelf een vriend te zijn?”

Inleider Oeds Westerhof:

“Veel protocollen voor gezondheidsbehandelingen werken goed. Maar ga je te veel op protocollen zitten, dan wordt het eigen werkelijkheid. De werkelijkheid van de ene kolom in de samenleving heeft geen overleg met de andere kolom, ze spreken elkaars taal ook niet. Dus moet je toe naar een samenleving ordenen met oog voor de mensen. Bij LF2018 ben ik geschrokken van het uitgangspunt dat we denken mensen te kennen op basis van kenmerken.”

“We hebben democratie op het laagste niveau verwaarloosd, als gevolg van door efficiëntie gedreven opschaling. Mijn vader maakte zich vroeger druk op de eigen school, toen was bestuur nog lokaal. Nu is het een koepel met 40 scholen en zou hij zich ook niet meer druk maken. Alles is geprofessionaliseerd. Het opnieuw definiëren van democratie op lokaal niveau moet in de Gesellschaft de allerhoogste prioriteit hebben.”

Inleider Ahmed Markouch:

“We praten te veel en doen te weinig. Wanneer maakt iemand nu eens een einde aan overlast door mensen bij elkaar te brengen. Wat doe jij? Waarom doe jij niets? Gewoon problemen oplossen, met oog voor particulier initiatief. Door los te laten groeit het gemeenschapsgevoel om samen de leefbaarheid aan te pakken enorm.”

Wietske de Koe, Stichting Timpaan

“Het probleem is niet ‘wij’ en ‘zij’. Iedereen wil ergens bij horen, het geeft ook niets om bij een groep te horen. Kleine gemeenschappen naast elkaar vormen samen een grote gemeenschap. Maar als je als bestuurder te veel wilt sturen, dan vind je ook iets over ‘wij’ en ‘de kleine gemeenschap’.”

Inleider Ahmed Markouch:

“De grote angst van mijn ouders was dat wij zouden vernederlandsen. Vooral niet worden zoals hen, dat is niet goed. In onderwijs moeten we aandacht hebben voor gemeenschappelijke waarden. Je leert dat ook ‘je eigen zijn’ alleen maar kan bestaan als jij ‘het zijn van de ander’ ook beschermt.”

Johan Nieuwland

“Om kracht te ontwikkelen, willen mensen ergens bij horen. Succes hebben geeft kracht en minder angst voor anderen. In de politiek zou de toets moeten zijn: Willen wij mensen vertrouwen? Bestuurders zijn te schijterig om te doen wat nodig is. Ze doen vooral waar ze geen gezichtsverlies mee oplopen.”

Rimmer Mulder, Stichting Urgente noden:

“Hebben wij de zucht van controle ook niet aan onszelf te danken. Wekelijks zie je wat er gebeurt. Bij een incident wordt direct de politiek verantwoordelijke tot de orde geroepen. Bestuurders zijn doodsbenuwd voor incidenten, dus maken ze de protocollen nog uitgebreider zodat dit incident niet nog een keer kan plaatsvinden.”

Inleider Oeds Westerhof:

“We verschuiven van een probleemgerichte samenleving naar een schandaal gerichte samenleving. Bij de eerste moet je iets doen. Bij de tweede hoef je alleen maar te zeggen dat het niet deugt. De een gunt het de ander ook niet meer om fouten te maken. Dat wordt versterkt door een mediacultuur met gemakzuchtige journalistiek. Zij vergroten het feilen liever uit, dan de nuance uit te leggen. Dat is een giftig mengsel.”

Joke Brouwer, PvdA-raadslid gemeente Opsterland:

“In de zorg merkte ik hoe snel het geven van een mening verzandt in procedures. Het begint met een gewoon gesprek. Dat zijn we wat verleerd. We zoeken te snel de oplossing in procedures.”

Roel Vogelzang, PvdA-raadslid gemeente Opsterland:

“Vertrouwen is voor mij de kernwaarde. Maar aan loslaten zitten ook grenzen. Tijdens de laatste verkiezingscampagne zei de bevolking ook: Jullie hebben veel te veel losgelaten.”

Inleider Oeds Westerhof:

“Je moet wel kijken naar argumenten waarom je dingen doet. Participatie is vooral ook een proces geweest van bezuinigingen. Ik ben voor sterke collectieven, gefinancierd door de overheid. Een betrouwbare overheid is een van de belangrijkste kernen om mensen gelukkig te maken. Maar organiseer het dan anders. Zorgfinanciering ziet er heel anders uit als je preventie belangrijk maakt in plaats van behandeling.”